

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ У СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

(огляд виступів учасників круглих столів, що відбулися в освітніх та наукових закладах Києва, Харкова, Дніпра та Одеси)

Гриценко А.А. (член-кореспондент НАН України, Інститут економіки та прогнозування НАН України, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна) відзначив важливість обговорення проблем місця і ролі економічної теорії в системі наукового знання і її значення для соціально-економічного розвитку. Світ стає все більш динамічним і складним. Для прийняття обґрунтованих і раціональних економічних рішень в такій ситуації необхідно спиратися на наукові знання закономірностей розвитку економічної системи і механізмів її функціонування. Такі знання дає економічна теорія. Але, на жаль, існує тенденція до ігнорування теорії, фрагментації економічних знань, застосування в практиці науково не обґрунтованих підходів, що негативно впливає на соціально-економічну динаміку, породжує і посилює кризові явища, спричиняє деструктивний вплив на суспільне життя. Чому так відбувається? Чи для цього є об'єктивні підґрунтя, чи це наслідок лише суб'єктивних помилок?

Є те і інше: об'єктивні підґрунтя і суб'єктивні помилки. Ці фактори взаємодіють і підсилюють один одного. До об'єктивних чинників слід віднести, перш за все, історичний перехід від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки, який відбувається зараз і обумовлює всі інші соціально-економічні процеси. Інформаційно-мережева економіка, як це уже показано в науковій літературі, ґрунтується на принципово інших закономірностях функціонування порівняно з індустріально-ринковою економікою. Це стосується таких фундаментальних категорій, як власність, суспільна форма праці, закони розподілу, вартості, попиту і пропозиції тощо. Якщо, наприклад, в індустріально-ринковій економіці пануючою є приватна власність, то в інформаційно-мережевій системі господарювання, де основним продуктом стає інформація, основоположна роль переходить до всезагальної власності (інформація на відміну від матеріально-речових благ може одночасно бути у власності всіх і кожного). На зміну найманій праці приходять різноманітні форм включення людини в процес суспільного виробництва. Зростаюча нестабільність соціально-економічної динаміки і відповідні соціально-класові зрушення обумовлюють імперативні вимоги щодо використання форми безумовного базового доходу. Крива попиту на мережеві блага на відміну від ординарних є зростаючою, а не спадаючою тощо. Все це суттєво змінює механізми функціонування економіки, створює систему, в якій існують різноманітні елементи, що заперечують один одного.

Закономірності інформаційно-мережевої економіки ще не пізнані належним чином, ще меншою мірою зрозумілими є форми співіснування елементів індустріально-ринкової та інформаційно-мережевої

систем. В таких умовах управління економікою стає занадто складним, бо воно не може спиратися на достатній науковий фундамент. Це у свою чергу неминує породжує суб'єктивні помилки, які негативно впливають на стан економіки та її динаміку, ускладнює пошук адекватних ситуації рішень і приводить до нових помилок.

Вихід з цього кола лежить у забезпеченні активної єдності економічної теорії та практики. Не відмова від економічної теорії на користь суто емпіричних підходів (ця тенденція є зараз домінуючою), а активний розвиток теорії, що спирається на вивчення нових реалій і узгодження теорії та практики. На жаль, зараз в Україні переважають протилежні тенденції. Кафедри економічної теорії в закладах вищої освіти України скорочуються, об'єднуються з іншими і закриваються, теоретичні курси зникають з навчальних програм, перевага віддається функціонально-прикладним знанням. Внаслідок цього втрачається здатність до розуміння економічної системи як цілого, що має свої об'єктивні закони функціонування і розвитку, здатність до самостійного економічного мислення. А розуміння процесів формування інформаційно-мережевої економіки потребує саме такого мислення. Цей процес не є індиферентним до практики, вона також відчуває негативні наслідки цих тенденцій в освіті.

Прийняті останнім часом Міністерством освіти і науки документи, що стосуються економічної освіти, спрямовують підготовку економістів в деструктивне русло. Так, у чинному Переліку галузей знань і спеціальностей економіка і фінанси належать до різних (навіть не суміжних) галузей знань, що сприяє відриву економіки від фінансів і від чого уже потерпала світова економіка і, як наслідок, економіка України. Нові вимоги щодо підготовки докторів філософії і докторів наук виходять із неправильно зрозумілих і непродуманих запозичень іноземного досвіду, ігнорують національні підґрунтя і взагалі існування позитивного досвіду підготовки кадрів в Україні. Справа ведеться так, що тільки закордонні критерії та закордонний досвід мають значення. А все інше нічого не варте. Безумовно, сфера науки і освіти в Україні потребує суттєвого реформування. Але саме реформування (яке зберігає накопичений досвід, звільняється від негативних тенденцій, уважно вивчає світовий досвід і адаптує його позитивні надбання до умов України), а не бездумне насадження абстрактних схем, породжених зовсім іншими умовами і існуючих у зовсім іншому середовищі. Підходи до економічної освіти і місця в ній теоретичного знання потребують суттєвої і невідкладної корекції.

Білорус О.Г. (академік НАН України, Інститут економіки та прогнозування НАН України) оцінив проблеми економічної теорії і політекономії у контексті глобального ноосферно-конвергентного співрозвитку. Він вважає, що майбутній глобальний соціально-економічний співрозвиток залежить від здатності урядів і національного бізнесу відмовитись від застарілих постулатів політекономії індустріальної цивілізації і сформувати нову економічну теорію і нову політичну економію, в стратегічних концепціях яких буде в повній мірі відображений перехід від системи глобального відтворення капіталу і прибутків до системи глобального ноосферно-конвергентного відтворення і глобального солідаризованого співрозвитку.

Вирішення цих проблем економічної теорії потребує принципово нових підходів до оцінки місця і ролі науки, до відтворення людського

та інтелектуального ресурсів, до розроблення проблем інтелектуальної власності, нагромадження і функціонування інтелектуального капіталу.

Реальна дійсність свідчить про те, що в Україні в умовах зворотного транзиту від командно-державної економіки і фактичної системи державного капіталізму, а не декларованого соціалізму, попри всі політичні декларації про роль науки як безпосередньої продуктивної сили, реально розвиток науки, відтворення інтелектуальних ресурсів, нагромадження і ефективне використання інтелектуального капіталу були зведені до мінімуму. Економічна трагедія України та інших транзитивних країн є і в тому, що в умовах зворотного транзиту до ринкової економіки особлива роль науки, яка в сучасних авангардних країнах стала не лише безпосередньою, а головною продуктивною силою, була зігнорована в умовах панування олігархату і тотальної влади фінансового капіталу.

Сьогодні, після майже третини століття транзитивні країни залишаються в процесах деградаційного соціально-економічного розвитку. Історична доля цієї великої групи країн буде залежати від їх спроможності в найкоротші строки стати на шлях нового цивілізаційного розвитку ноосферної національної та глобальної економіки, на шлях синергетично-конвергентної глобальної інтеграції конкурентного проривного розвитку, успіхи якого будуть безпосередньо залежати від формування і реалізації ноосферних, науково-технотронних проривних стратегій і максимального використання і нарощування національних наукових ресурсів і національного інтелектуального капіталу. Тільки такі стратегії можуть забезпечити транзитивним країнам повноправну і повноцінну інтеграцію в європейські і глобальні системи солідаризованого синергетичного співрозвитку. Історичний досвід Німеччини, Франції, Італії, Китаю, Японії, Норвегії, Фінляндії та багатьох інших успішних країн показує, що успішний їхній розвиток став можливим лише в результаті реалізації державами мобілізаційно-проривних технотронних стратегій і застосування наукових методів ноосферного державного управління. Тому транзитивні суверенні держави, особливо такі як колишня надрозвинута індустріально-аграрна Україна, не приречені на роль сировинних напівколоній. Завдяки можливому ефективному відтворенню науки, освіти та інтелектуального капіталу вони здатні стати повноцінними партнерами в процесах глобального співрозвитку вже в першій половині XXI століття. Для вирішення цих історичних завдань потрібна нова економічна теорія і нова політекономія глобального ноосферного відтворення і солідарного співрозвитку.

Білоцерківець В.В. (д.е.н., проф., Національна металургійна академія України) звернув увагу на суперечливу тенденцію "націоналізації" політичної економії як спонтанну реакцію на кризові процеси у сучасному світі. На його погляд, споконвічний наднаціональний універсалізм політекономії поступається місцем більш складній сукупності національних політекономій, яка має певний потенціал переходу від сьогоднішньої категоріальної та методологічної "какофонії" до зрілої комплементарності.

Бурхливі економічні потрясіння, кардинальні зрушення в господарській практиці, що охопили в останній декаді XX століття країни пострадянського простору і народні демократії, не залишилися непоміченими і за їх межами. Занепад держави загального добробуту, соціальні програми, що впевнено згортаються, середній клас, що стиска-

ється шагреновою шкірою, приголомшливе зростання багатства вищого класу в економічно розвинених країнах стали незаперечними свідченнями тимчасового краху лівих економічних ідей на глобальному рівні. Відверто сповідувати ідеї *Égalité* і *Fraternité* стало моветоном, а *Liberté* – набуло нового змісту, яке у своїй еволюції освоїло настільки далекі горизонти, що стало нагадувати антипод оригінального.

Будучи, апіорі, наднаціональною у своїх глибинних основах, політична економія, заломлюючись крізь етнічну і культурно-цивілізаційну специфіку, набуває багатство своїх численних і різноманітних реальних національних втілень. І в цьому контексті сприйняття політичної економії як якогось абстракту, апелювання до її універсальності, абсолютизація інструментальної рівнопридатності в будь-яких умовах втрачають коректність. Звести національні політичні економії до спільного знаменника неможливо. Маючи спільного прабатька, за століття власного, багато в чому самостійного, еволюційного руху, вони поступово інкорпорували до свого складу цілу низку нетотожних для різних країн елементів, від них відокремилися і набули статусу суверенних і автономних численні національно забарвлені економічні науки.

Сучасна політична економія в глобальному розрізі являє собою ансамбль комплементарних і субституціональних відносно один одного національних політичних економій, одні з яких, зберігши родове ім'я, отримали досить несподіване, що мало узгоджується з початковим, змістовне наповнення. Інші ж, навпаки, навіть під омофором нових, далеких від колишніх, найменувань продовжують зберігати історичну відданість політекономічній традиції. Більш того, вже звичні процеси географічного вікаріату політичної економії дедалі активніше сполучаються з тенденціями її екологічного вікаріату, коли розбіжно-національні її втілення спільно співіснують, займаючи власні ніші в межах національних кордонів.

Тарасевич В.М. (д.е.н., проф., головний редактор наукового електронного журналу "Проблеми економіки та політичної економії") аналізує розрив між глибинними універсумними зрушеннями глобального масштабу, з одного боку, та станом й еволюцією фундаментальної економічної науки (ФЕН) – з іншого. Очевидно, жодна з прикладних економічних наук за визначенням не в змозі скільки-небудь повно описати та пояснити зазначені зрушення. Це – *покликання ФЕН*, але лише за умов її випереджального та адекватного останнім розвитку. Між іншим, в деяких конкретно-економічних розробках ставиться під сумнів доцільність самого існування ФЕН, як неактуальної та такої, що йде в небуття "старенької". Отже, ФЕН потребує не тільки розвитку, але й апології, *розвитку за допомогою апології та апології за допомогою розвитку*. Необхідно наполегливіше й активніше пропагувати і "просувати" ідентичність ФЕН, її принципове та унікальне положення і значення не тільки в економічному, а й в універсумному знанні, людській свідомості, духовній скарбниці людства.

Ідентичність ФЕН є квінтесенцією *інваріантних атрибутів*, що діалектично взаємодіють. На відміну від прикладних економічних наук імперативним *атрибутом* ФЕН є пошук й отримання *нового та істинного економічного знання заради нього самого*, а не заради інших, в тому числі меркантильних цілей. Для прикладного знання, орієнтованого на вирішення конкретних прагматичних завдань, критеріями значущості є конструктивність, технологічність, конкурентоспроможність, еконо-

мічна доцільність та корисність. На перший погляд, така спрямованість знання є цілком логічною і раціональною. Не слід, однак, забувати, що у вирі сучасної конкуренції та динамізму споживацьких переваг економічна ефективність та "доходомісткість" суто прагматичного знання є короткостроковою й нестабільною. Якісно ж нове і конкурентоспроможне прикладне знання не може бути отримане поза фундаментальними розробками, які лише на перший погляд аж ніяк не впливають на конкретні економічні результати. Успішний пошук нового істинного знання заради нього самого завжди був і залишається базовою передумовою отримання ефективного прикладного знання, навіть за умов урахування останнього у пошуку першого.

Задля довготривалого та сталого економічного успіху потрібна архітектонічна гармонія емпіричного, теоретичного і прикладного економічного знання, динамічна відповідність і самоорганізація емпіричних, теоретичних і прикладних схем (моделей). По суті, цим і визначається зміст *третього атрибуту* ФЕН – бути надійним фундаментом і творчим джерелом конкретних економічних наук і різноманітних прикладних розробок.

В умовах активної диференціації наукового економічного знання, що поглиблюється, та з огляду на системне бачення означених вище атрибутів ФЕН, об'єктивно посилюється її *інтегративна* роль не тільки в між-, мульти- та трансдисциплінарних дослідженнях. ФЕН залишається єдиною з економічних наук, якій під силу *створення цілісної наукової системи або картини економічного світу*, в якій частинки реалій, що відображені багатьма конкретними економічними науками, поєднуються в єдине гармонійне ціле. *Цей атрибут* завжди був притаманний ФЕН (згадаємо наукові системи А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, А. Маршала, Дж.М. Кейнса), але в сучасних умовах його імплементація є значно більш складною та затребуваною.

З огляду на зазначене, немає сумнівів в унікальній не тільки науковій, але й світоглядній значущості ФЕН, належності її атрибутів до універсальї культури, "пануючих висот" світогляду, системи просвіти в широкому сенсі. На цьому тлі багаторічне зіштовхування фундаментальної економічної науки і освіти у "кювет" національного наукового та освітнього процесу виглядає кричущо шкідливим і недолугим. За сучасних умов і нормативно-правової бази, створеної Міністерством освіти і науки України, імперативне завдання повернення економічної теорії та фундаментальних економічних дисциплін в освітні стандарти і програми підготовки бакалаврів і магістрів не може бути вирішене без узгоджених активних дій економістів-теоретиків, політекономів – науковців і освітян спільно з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Очевидно, матимемо справу зі складним і тривалим процесом. З метою надання йому відповідних інституційно-організаційних форм доцільне створення Міжвідомчої координаційної ради з економічної теорії НАЗЯВО та НАН України та використання в її діяльності багатого досвіду Міжвідомчої координаційної ради з економічної теорії МОН України та НАН України, а також відповідних неурядових організацій.

Горняк О.В. (д.е.н., професор, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова) розглянула розвиток нової інституціональної економічної теорії і, зокрема, теорії фірми, як один із напрямів прискотсування економічної науки до вимог сучасного світу. Вона вважає,

що сьогодні в економічній теорії та в практиці господарювання виникає нагальна необхідність не лише теоретичного осмислення нових соціально-економічних процесів на мікрорівні, але й розробки нових методологічних підходів до аналізу фірми.

В таких сучасних напрямках економічної теорії, як нова інституційна економічна теорія, еволюційна теорія економічних змін, фірма є головним об'єктом дослідження, що пояснюється як зростанням ролі та значення фірм у реальній економіці, так і змінами, що відбуваються всередині фірми. Теоретичне обґрунтування зрушень у сучасній економіці та у функціонуванні фірм потребує відповідних методологічних підходів, принципів, нових концепцій та моделей.

Формування нових методологічних підходів у дослідженні фірми пояснюється тим, як про це пише Т. Еггертссон, що неокласична теорія залишила поза увагою такі сфери дослідження, як альтернативні соціальні правила (права власності) і види економічної діяльності, які суттєво впливають на поведінку економічних агентів, розміщення ресурсів та рівновагу; різні форми економічних організацій; економічна логіка і зміни фундаментальних соціальних і політичних правил, що регулюють виробництво і обмін. При цьому слід відзначити, що в рамках неокласичної теорії робилися спроби ввести названі проблеми в аналіз, але при цьому нові теорії не були розвинуті, оскільки не змінювалися методологічні підходи і зберігалися головні теоретичні постулати: раціональний вибір і рівноважний стан.

Нова інституціональна економічна теорія перебуває на початкових стадіях свого розвитку. Для неї характерним є формальність категоріального апарату, деяка відмова від математичних моделей, але при цьому проводяться широкі емпіричні дослідження. Економісти, які працюють у рамках неінституціональної економічної теорії та нової інституціональної економічної теорії, розвивають спільні підходи (моделювання обмежень, наявність трансакційних витрат, дослідження якісних характеристик товарів і послуг, їх впливу на економічні результати діяльності фірм), що свідчить про зближення цих двох напрямів.

Перехід до нових методологічних принципів здійснюється поступово, тому головну роль в неінституціональній економічній теорії продовжує відігравати раціональний вибір індивідуальних агентів, що максимізують цільову функцію за певних обмежень. При цьому дослідження зосереджуються навколо визначення цільової функції за наявності альтернативних можливостей. За таких умов максимізація прибутку фірмами, яка мала сенс при досконалій конкуренції, повній інформації та визначених правах власності, поступається задовільному результату, який обґрунтував Г. Саймон в теорії поведінки. Він вважав, що раціональність людей обмежена і це примушує їх задовольнятися результатом, адекватним їхнім побажанням. В ході досягнення такого результату поведінка раціонального індивіда означає, що враховуються не лише об'єктивні, а й суб'єктивні фактори його діяльності. Така трактовка моделі раціональної поведінки означає зміну твердого ядра неокласичної теорії і формування нових методологічних підходів до аналізу діяльності індивідів та фірм.

Ещенко П.С. (д.е.н., професор; Академія фінансового управління), розглянувши співвідношення економічної теорії та економічної політики в умовах системної кризи України, дійшов висновку: передумовою виходу з кризи є усвідомлення центральної ролі національного

інтересу у формуванні стратегії розвитку, що вимагає від економічної науки сьогодні послідовного міждисциплінарного підходу.

Нинішні соціально-економічні проблеми в Україні не можуть бути ефективно вирішені без їх наукового аналізу і відповідних рекомендацій. Такий аналіз здатні здійснити суспільні науки, в тому числі економічна теорія. Останнім часом рівень підтримки ліберальних ідей в нашому суспільстві падає, але це не означає, що це падіння прискориться. Серйозні перешкоди цьому будуть надавати угруповання, що володіють владою в країні. Цілком очевидно і те, що економічна теорія повинна бути адекватною рівню розвитку країни, її структури, ментальності і народних традицій.

Рух української економіки по спіралі звуженого відтворення за рахунок зростання сировинної економіки при зростаючій деіндустріалізації і технологічній деградації, наслідком чого є як погіршення соціального становища, так і втрата впевненості в майбутньому, викликає у більшості українців незадоволеність. У зв'язку з цим актуалізується проблема економічної стратегії. Стратегія розвитку суспільства в Україні повинна базуватися на міждисциплінарному підході, який дозволить по-новому подивитися на багато традиційних явища суспільного життя, в тому числі на такі, як капітал, соціальна справедливість, власність та інші, що дозволить подолати суперечність між теорією і практикою.

Динамізм розвитку світових соціально-економічних, національних, релігійних та інших відносин під впливом науково-технічної революції і глобалізації всіх життєвих процесів вимагає адекватного його відображення сучасною суспільною наукою. Суперечності між теорією і практикою в сучасному житті значною мірою обумовлені переходом від простої цифрової техніки до інновацій, що базуються на комбінації технологій. Це докорінно змінює життя людей, їх економічні, політичні та загальнолюдські цінності. В силу цих обставин лише на основі інтегрального підходу до суспільних наук і вироблення нової моделі соціально-економічного устрою і розвитку можна отримати відповідь на головні питання, що стоять перед людством: "Яким має бути суспільство майбутнього?", "Які життєві цінності й ідеали нового суспільства?".

Вибір стратегії розвитку майбутнього суспільства повинен враховувати основні тренди світової спільноти, з одного боку. А з другого боку, він повинен формуватися з урахуванням того, що економічний, соціальний, культурний і гуманітарний комплекси кожної країни обумовлені багатьма об'єктивними обставинами, що склалися історично упродовж багатьох століть. Ігнорування останнього в стратегії буде провальним, в чому переконує досвід багатьох країн світу, в тому числі України.

У побудові нової моделі розвитку суспільства важлива роль належить взаємодії економічної науки та економічної освіти, яка повністю зруйнована в нашій країні. Нині фундаментальна економічна підготовка в наших вишах не відповідає потребам, що висуваються ІТП, глобалізацією всіх сфер життя і формуванням цифрової економіки. Значною мірою це обумовлено витісненням з навчального процесу політичної економії, яку Дж. Кейнс вважав технічною і нелегкою наукою. Вона, на думку вченого, навіть збирається стати технічною наукою.

Дж. Кейнс, на думку Роберта Скидельські, хотів, щоб економічна наука виносила свої судження, спираючись не тільки на математику і статистику, а й етику, філософію, політику та історію. Ці предмети ви-

ключені з сучасної системи підготовки економістів, яким залишився один лише математично-комп'ютерний скелет. Однак для осмисленого опису світу, як часто говорив Кейнс, економістам потрібна гарна освіта. Таким чином, сучасний економіст має бути певною мірою математиком, істориком, філософом, соціологом і державним діячем. Він повинен усвідомлювати конкретне в контексті загального і вміти легко переходити від конкретного до абстрактного. Він повинен вивчати сучасне у світлі минулого – заради майбутнього. Підготовка таких економістів вимагає радикальних змін в їх підготовці.

Єфименко Т.І. (*академік НАН України; Академія фінансового управління*) звернула увагу на формування нової економічної реальності, що вимагає відповідних змін у економічній теорії. На її думку, кризові й рецесійні періоди, що чергуються, зумовили необхідність пошуків нових теоретичних і практичних підходів до формування інститутів глобального управління, міждержавної та регіональної координації економічної політики. Провідні вчені вважають за потрібне по-іншому висвітлювати процеси, що визначають економічну і фінансову глобалізацію. Такі дослідження потрібні для системного переосмислення теоретичних джерел науки, що формує сучасну парадигму державного антикризового управління, включаючи її стратегічні, тактичні, методологічні складові, а також загальну філософську й ідеологічну логіку менеджменту. У посткризовому світовому порядку у зв'язку з підвищенням мобільності товарів і послуг, робочої сили та капіталу багато дослідників очікують зміни співвідношення економічних сил, а також ролі окремих країн і регіонів. Імовірно, сформується нові правила поведінки економічних агентів, тобто по-справжньому нова економіка. На часі – пошук підходів до ідентифікації суспільних інтересів та їх оптимального поєднання.

У посткризових умовах слід мати на увазі як нестандартність поведінки економічних агентів, так і відсутність готових теоретичних інструментів для аналізу рецесій. Стійкість економічних та фінансових систем, на нашу думку, у періоди спадів і локальних піднесень залежатиме від ефективності практичних дій, що ґрунтуються на комплексних наукових досягненнях у сфері фінансів, кризології, соціології. Такі міждисциплінарні дослідження дадуть можливість узагальнити найкращі напрацювання теорій глобального й національного управління, максимально врахувавши плюралізм, альтернативність, гетеродоксальність палітри інноваційних ідей. Удосконалення прикладного апарату досліджень має бути спрямоване на створення нових інструментів управління та контролю процесів глобалізації на методологічній основі інституціоналістських, системно-управлінських, технологічних підходів. Тому в працях Дж. Стігліца, К. Рейнхарт і К. Рогоффа, П. Кругмана, поряд із обґрунтуваннями необхідності формування нового світового порядку, йдеться про пошуки способів подолання кризи економічної теорії. Надзвичайно актуальними є перспективи використання досліджень А. Орфанідіса й Р. Солоу, Р. Барро, присвячених розгляду монетарної теорії та можливостей покриття бюджетного дефіциту завдяки формуванню доходів бюджетів за рахунок податків, а також із допомогою різних державних позик.

Слід наголосити, що фундаментальні економічні теорії, які упродовж багатьох десятиліть були орієнтирами для економічних і фінансових систем (неокласики, ортодоксального кейнсіанства, монетаризму

та ін.), не створили понятійно-категоріального апарату, а також інструментів для розуміння логіки розвитку кризових подій. Ознаки певних змін у зазначених напрямках супроводжуються песимістичними припущеннями щодо майбутніх можливостей адекватного теоретичного відображення явищ і процесів економіки, що постійно змінюються. У концентрованій формі цей песимізм відображають погляди учених-економістів, зокрема Дж. Дозі, А. Кірмана, Д. Коландера. На їхню думку, протягом трьох останніх десятиліть розвитку економічної теорії використовуються моделі, в яких ігноруються важливі для фінансових та інших ринків чинники, а саме: неоднорідність правил прийняття рішень, постійний перегляд стратегій прогнозування та зміни в соціальному контексті. Розвиток економіки як наукової дисципліни великою мірою зумовлений бажанням пояснити певні явища – безробіття, цикли піднесення та спаду, фінансові кризи. Проте домінуюча теоретична модель не враховує багатьох аспектів, що можуть призвести до системних збоїв. Звідси випливають неприємні для науковців висновки з погляду етики й корисного ефекту економічної теорії.

Головним у сучасній економічній науці французькі інституціоналісти вважають створення інституціональної політичної економії. Одна з її найістотніших проблем полягає в пошуку критеріїв інституціональних змін, щоб ідентифікувати інституціональні елементи, котрі варто повністю зберегти, й ті, які потрібно піддати рішучим змінам. Відмінності між нестандартними і неортодоксальними школами економічної теорії є набагато менш принциповими порівняно з очевидною єдністю поглядів. Лише в межах інституціональної політичної економії різноманітні школи неортодоксальної економічної думки мають можливість усвідомити свою потенційну єдність та знайти спільну платформу. Характерною рисою методології інституціоналізму є врахування переплетення економічних інститутів із політичними, юридичними, соціальними, етичними й іншими нормами та відродження інтегрованого підходу й аналізу взаємопроникнення цих інститутів.

Завгородня О.О. (д.е.н., проф.; *Національна металургійна академія України*) розглянула шляхи підвищення ефективності використання класичного методологічного потенціалу економічної теорії.

За сучасних умов найсерйознішим претендентом на роль універсальної методології дослідження буття економічних систем у плінні часу продовжує залишатися діалектика як несуперечлива система знань про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства, свідомості та про загальні принципи і способи їх пізнання. На увазі мається діалектика, позбавлена матеріалістичного й ідеалістичного детермінізму, в якій буття та свідомість взаємодіють та утворюють цілісну динамічну систему з синергетичними ефектами і нелінійними зворотними зв'язками.

У межах економічно адаптованої версії глобального еволюціонізму критичного значення набувають наукові пошуки відповідей на питання: "Як і чому серед старого (традиційного) виникає нове?", "Як старе заміщається новим?", "Як знайти компроміс між старим і новим та не допустити повної втрати самототожності економічної системи в множині трансформацій?". У перелік фокус-об'єктів пізнавального процесу, заснованого на еволюційній логіці, також входять: еволюційна місія економічної системи, механізми її гностично-наукової самореференції та навігації в альтернативному майбутньому; життєвий цикл,

стадіальні (фазові) трансформації та їх ресурсне забезпечення; рушії, стримуючі та стимулюючі фактори еволюції; відтворювальний, адаптивний та конкурентоспроможний потенціали, можливості їх нарощування; генетика системи, носії економіко-генетичної спадковості та механізми їх керованої інноваційної мінливості.

Слід відзначити, що саме із використанням еволюційної методології відкриваються перспективи дослідження інновацій як носіїв та каталізаторів спрямованої якісної мінливості економічної системи, як інструментів підвищення її відтворювального потенціалу та універсального засобу переходу через наявні межі можливого; критерії прогресивних еволюційних змін та свідомого відбору носіїв новизни; механізми відбору елементів – носіїв якісно нового та каталізаторів інноваційних змін – за визначеним ціннісним селектором; реакції на зовнішні конкурентні загрози та внутрішні системоруйнівні збурення, засоби мінімізації відповідних ризиків. Для вітчизняної економічної науки особливого значення набуває пошук драйверів та механізмів конкуренції, завдяки яким мала відкрита національна економіка виявляється здатною подолати потужні сили інерції та тяжіння до центрів економічних інтересів країн-лідерів та регіональних структур-атракторів, протидіяти пригніченню власних інтересів розвитку.

Окрім методологічного, не менш важливим є й *аксіологічне* значення глобального еволюціонізму. Йдеться про визначення місця і місії Людини у Всесвіті, її самоцінність як актора еволюції. Чи є вона випадковим протиприродним "артефактом" Універсуму, чи задовольняється роллю талановитого небайдужого спостерігача, чи є закономірним проміжним результатом самоорганізації матерії і "конструктором" майбутньої реальності? Вже зараз під впливом еволюційних ідей кардинальним чином змінюється уява людини про свої можливості. На основі ідеї коеволюції виникає нова етика природничих і суспільних наук, що регламентує як проведення наукових досліджень і експериментів у конкретних галузях знань, так і межі припустимого та неприпустимого щодо впливу на людську особистість, соціум і навколишнє середовище.

Задорожний Г.В. (д.е.н., професор; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна) підкреслив фундаментальну важливість відновлення духовного виміру в економічній науці та університетській освіті.

Тренд нерозуміння, що поглиблюється, рівнозначний прискоренню загальнопланетарної гуманітарної катастрофи, яка сприяє закриттю можливості виживання особливого живого природного виду – людини, або *homo sapiens*. Неминучим результатом нерозуміння стає не просто *одновимірна людина*, а **агресивна** одновимірна людина, бо "нерозуміння завжди викликає агресію. Ступінь агресії, напевно, може бути мірою розуміння" (В.В. Налімов).

Проект "Глобальна освіта майбутнього" містить тенденцію *тотальної перебудови людини*, освячену сучасною *трансгуманістичною теорією*, яка є новітнім стратегічним глобальним напрямом *обезлюднення все-ще-людини*. Створюється плацдарм для цифровізації людини, коли під закликами "створювати особистість" криється спрямованість практичного *знеособлення людини*, *стирання його людських якостей*, перетворення її в *механічного робота-виконавця* заданих ззовні ко-

манд і розпоряджень. Головна мета цих зусиль – змінити (знищити) саму людяну природу людини.

Університетська освіта – джерело і фундаментальна основа розгортання духовної *рятівної життєдіяльності сучасної людини*. Людина, яка бажає собі і для своїх дітей *людського майбутнього*, повинна намагатися зрозуміти свою сутнісну *єдину триіпостасну – духовно-біосоціальну – природу*, бо *людина – це перш за все дух*. Пізнання *духовного світу людини* стає *головним вектором-сферою сучасного світоосягання*. Головне завдання зводиться до того, щоб кардинально цілеспрямовано змінити традиційний формат *освіти* і загалом *світогляду*, виходячи з чіткого усвідомлення цього *головного завдання науки XXI століття*. *Одухотворення, олюднення дійсності* сьогодні стає *доленосним, рівнозначним виживанню і порятунку людства*.

Розуміння *сьомого "технологічного" укладу* неможливе *поза духовно-моральними координатами* сучасного наукового пошуку і *людно-рятівної освіти*. *Сенсом* *сьомого "технологічного" укладу* стає *олюднювальна свідомість*, тобто заснована на *духовно-моральних вічних цінностях Людини (Чола-Віку)*. Заради *виживання* роду людського важливо і потрібно утримувати і відтворювати *автентичність людини як цілісної особистості, вільно-відповідальної за свої діяння*.

Головним вектором і стратегією *рятівної життєствердної істинної університетської освіти* має стати *духовно-ноосферно-сталий господарський розвиток*. Університетська *цілісна освіта* покликана формувати у студентів *духовно-ноосферно-сталий господарський світогляд як доленосний, рятівний для виживання роду людського*.

Новим *істинним цілісним методом* осягнення *цілісного світу* і *цілісної людини* стає *тріалектика*, специфіка якої полягає в тому, що всі явища і процеси *дійсності взаємопов'язані, взаємопроникні*, реалізуються в *невидимій, сутнісній єдності*, на яку не звертає уваги *діалектика*. У *тріалектиці* закладена *фундаментальна основа-всепроникність реальності-дійсності* завдяки **духу**, який все не тільки з'єднує-скріплює-пронизує, а й спрямовує до *єдності-гармонії* як основоположній якості світу.

Сучасне *збіднення методологічної культури* сприяє *кризовості* неокласичної економічної науки і *примітивізації-одномірності* університетської освіти. Людство, наука та освіта хворі. Головні ліки – повернути їм *духовність*, в якій *порятунок людини / людства*.

Зайцев Ю.К. (д.е.н., проф.; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана) проаналізував виключне значення системного дослідження тенденцій, закономірностей, віддалених перспектив функціонування економічної системи, що генерує не лише нові можливості, а й *вкрай небезпечні загрози для людства*.

Сучасний етап функціонування *глобалізованої економічної системи* відзначається *надзвичайною рухливістю* усіх елементів її *архітектоніки*, *стрімкими якісними змінами інституційних форм*, *мотиваційних засад та характеру економічних, соціальних, політичних, цивілізаційних відносин між окремими країнами, бізнесами, суб'єктами економічного життя на національному та міжнародному рівнях*. Зокрема *"цифрова глобалізація"* спрощує процеси *взаємодії суб'єктів економічної діяльності*, хоча, водночас, *дедалі більше виводить споживача, та й виробника, за межі суспільних ціннісних орієнтирів і принципів*, у світ *перекручених, спотворених інституційних форм і відносин*. В умовах рево-

люції 4.0 процес цифрової глобалізації, сприяючи розвитку продуктивних сил, економічному зростанню, водночас створює передумови для глибокої автономізації та атомізації суб'єктів економічного життя рівня "homo kreativus", залишаючи величезну кількість простих людей сам на сам із віртуальним, фетишизованим капіталом, посилюючи соціальну нерівність та несправедливість у розподілі результатів суспільного за своїм характером виробництва. До того ж перевагами революції 4.0 та цифрової глобалізації користується, насамперед, ядро розвинених країн.

Тому вкрай необхідним є формування якісно нового теоретичного погляду на природу соціально-економічних процесів у глобалізованому суспільстві, на основі якого можна було б сформулювати сучасну теоретико-методологічну парадигму самої економічної теорії, методологічну парадигму економічної політики та, власне, перспективну парадигму окреслення принципів і цілей соціального та економічного розвитку на майбутнє.

"Оманлива видимість", "простота" проблем повсякденного суспільного життя (М. Фрідмен. *Методологія позитивної економічної науки*. 1994), яку значна більшість політиків і суб'єктів економічної діяльності сприймає за сутність явищ, процесів, інтересів, тенденцій, будуючи на основі таких поверхневих, "перекручених форм" дійсності певні політичні, економічні, соціальні концепції та моделі економічної політики, породжує постійно зростаючу потребу в адекватній вимогам часу економічній теорії, отже, й у новій парадигмі дослідження та сприйняття світу, що постійно змінюється. Поза розумінням закономірностей еволюції системи мотивації до інтелектуальної праці, трудової етики у процесі трансформації економічних і соціальних систем у полі регіональних і загальнолюдської цивілізації практично неможливо визначитися як із віддаленими, так навіть і з найближчими тенденціями щодо формування парадигми та моделей ефективного використання інтелектуального потенціалу найманих працівників, підприємців, успішного функціонування національних держав і наднаціональних інститутів у полі революції 4.0 та глобалізованого суспільства.

Такі потреби вимагають, насамперед, відповіді на два ключових питання: 1. Які проблеми мають стати домінуючими у сучасних парадигмах економічних досліджень? 2. Які напрями, форми, складові архітектоники цілей і завдань, які методологічні підходи сучасної економічної теорії є нагальними у системі потреб пізнання закономірностей, тенденцій, суперечностей сучасного суспільства?

Для відповіді на перше питання слід, на наш погляд, зосередити увагу на розумінні сутності двох парадигмальних блоків, які, взаємодоповнюючи одне одного, дозволяють сконцентрувати зусилля на пізнанні глибинних засад, що можуть забезпечити не лише розв'язання соціально-економічних проблем сучасного глобалізованого суспільства, а й створити умови для виживання, подальшого функціонування та розвитку людської цивілізації в усьому багатстві інституційних форм її проявів. Йдеться про визначеність із парадигмальною спрямованістю економічного, отже, й соціального розвитку сучасного суспільства: людиноцентрична чи трансгуманітарна парадигма, оскільки кожна з них орієнтує на різні підходи до цілей економічної політики, до визначення принципів, характеру та змісту економічних відносин, до перспектив

забезпечення системної рівноваги у реалізації інтересів людини, бізнесу, держави, суспільства.

Отже, ускладнення умов соціально-економічного розвитку глобалізованого суспільства, зростання та ускладнення форм прояву викликів і суперечностей актуалізує потребу системного дослідження тенденцій, закономірностей, віддалених перспектив функціонування економічної системи, що знаходить свій прояв в ускладненні архітекtonіки предмету економічної теорії і, зокрема, сучасної політичної економії, її методологічних підходів, збагаченні категоріального апарату тощо. Поза такими дослідженнями, поза цією наукою "оманлива видимість" сутності процесів, що відбуваються в економіці та суспільстві, приведе до тотального хаосу і створить передумови для завершення людської цивілізації на планеті.

Коломієць Г.М. (д.е.н., професор; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) вважає, що чинники кризи економічної теорії слід шукати не тільки в зовнішніх несприятливих факторах впливу, а й в періодично виникаючому зниженні її пізнавальної спроможності і практичної орієнтованості.

Феномен "нової нормальності", як на сьогодні стає зрозумілим, виникає періодично та свідчить про кризу теорії, яка не має відповіді на виклики швидкозмінюваної реальності. Цикл появи цього феномену скорочується, а глибина кризових явищ збільшується. Намагання виокремити "чисту" економічну теорію, ігнорування того, що вона, надаючи методологічні підстави розгортанню прикладних досліджень, разом з тим черпає ресурси для власного розвитку з теорій, які узагальнюють бізнес практику, перешкоджає її власному розвитку. Так, без теорії попиту, теорії конкуренції, теорії ринкових структур щонайменше неможливий розвиток власне аналітичного маркетингу, опанування якого і здійснюється на рівні здобуття вищої освіти. А теоретичне усвідомлення природних властивостей процесу прийняття рішень господарюючими суб'єктами, розвиток поведінкової економіки були відзначені Нобелівською премією з економіки.

Активне інтегрування неортодоксальних новітніх концепцій в методологію економічної теорії, виходячи з ідеї "горизонтального прогресу" Д. Родрика, стає, на наш погляд, імперативом її розвитку, оновлення, посилює її пізнавальну спроможність і створює передумови поглиблення прикладних економічних і управлінських теорій. А консолідація зусиль учених, експертів-аналітиків галузей економіки, управління та адміністрування може стати драйвером просування в напрямі подолання кризових явищ через розроблення національної моделі господарської системи інклюзивного розвитку, створеної за технологією форсайту, яка має вибудовуватись на поетапному пошуку і виборі відповідей на питання:

- який рівень добробуту людини в широкому сенсі, необхідний, щоб розвивалася країна;
- яка структура господарства може забезпечити цей рівень;
- які інституційні перетворення мають відбуватися з урахуванням світових тенденцій та успадкованих параметрів господарства;
- як вибудувати управління реалізацією цього проекту як процесу узгодження інтересів.

Довгострокові потреби спряженої трансформації освіти і ринку праці потребують формування адаптаційних компетентностей, найважливішою змістовною складовою яких є економічне мислення. В цифровому мережевому суспільстві воно не владнається само собою. Оскільки набуває сили такий феномен, як "руйнування істини", її фрагментація (кожен, вибудовуючи своє коло спілкування в певній спільноті, за його допомогою формує обмежений погляд на процеси, що відбуваються; факти замінюються суб'єктивними оцінками і судженнями). В цих умовах формування фундаментальних навичок критичного, системного осмислення реальності, адаптації до непрогнозованих змін середовища стає ключовим напрямом перетворень системи вищої освіти з огляду на зростаючу конкуренції в освітньому просторі. На жаль, стандарти вищої освіти першого рівня спеціальності "економіка" та спеціальностей галузі "управління і адміністрування", декларуючи спрямованість на це в інтегральній компетенції, не конкретизують її надалі в конкретних професійних компетентностях, уміннях аналізувати економіку на всіх рівнях.

Таким чином, штучне відокремлення "економіки" від спеціальностей галузі "управління і адміністрування" перешкоджає науковому усвідомленню реальності та формуванню довгострокових адаптаційних компетентностей здобувачів вищої освіти, зміст яких – розвиток економічного мислення на основі оновлення його серцевини – економічної теорії, а також підвищенню якості підготовки фахівців управлінських спеціальностей, орієнтуючи її на формування короткострокових актуальних навичок, що повною мірою проявляється у відсутності стратегічного мислення управління національним господарством.

Лісовицький В.М. (*професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*) вважає, що ефективність взаємодії економічної теорії та економічної практики багато в чому залежить від стану самої науки.

Необхідність теоретичного обґрунтування практичних дій у сфері економіки не викликає сумнівів. Проте успішність їх взаємодії багато в чому визначається станом самої економічної теорії. В останні два десятиліття неодноразово звучать заяви про кризу економічної науки, що не дозволяє їй ефективно обслуговувати господарську практику. Кризи в економічній теорії виникають не вперше. Вони проявляються, коли панівна парадигма (mainstream) виявлялася не в змозі адекватно реагувати на зміни економічної ситуації. В результаті відбувається зміна парадигм через, за Т. Куном, наукові революції. Такими були маржиналістська, кейнсіанська революції, відродження неоліберальної доктрини.

Сучасний кризовий стан відрізняється тим, що очевидні провали неоліберального мейнстріму не привели поки що до оновлення теорії і появи принципово нової доктрини. Відсутність цілісної концепції веде до того, що наукові дослідження зосереджуються на зовнішніх, поверхневих зв'язках і відносинах, не зачіпаючи глибинних, сутнісних.

Гола емпірика з наукової сфери переходить і в область економічної освіти. Навіть у престижних західноєвропейських і американських університетах відзначається падіння інтересу до викладання економічної теорії, прихильність до формальної техніки аналізу.

Ці тенденції повністю і не критично були сприйняті і в сфері економічної освіти України. Навіть на економічних спеціальностях еконо-

мічна теорія витісняється прикладними дисциплінами, що робить випускників абсолютно беззахисними при різкій зміні економічної ситуації, коли набір прийомів і методів, вирішення завдань, з яким їх навчали, стає безглуздим.

Ще гірше, ніж з економічною теорією, йде справа з викладанням економічної історії та історією економічної думки. Ці дисципліни взагалі практично вигнані з навчання економістів. Але як можна зрозуміти логіку господарських процесів, не звертаючись до історії того, як це явище виникло, розвивалося і дійшло до сучасного стану, і як його пояснювали вчені мислителі минулого? Як зазначає відомий фахівець в галузі економічної історії МакКлоски, економіст, який стрибає на економічній нозі, підібгавши історичну, є інвалідом у своїй діяльності.

Відмовляючись, в боротьбі за навантаження, від історичних дисциплін, керівники конкретних економічних спеціальностей посилаються на західний досвід. Справді, в масовій економічній освіті ці дисципліни відсутні, але причина цього – політична. Правлячим елітам абсолютно не потрібно, щоб рядовий фахівець умів думати, аналізувати, розуміти суть процесів, що відбуваються. Його достатньо навчити прийомам вирішення конкретних господарських завдань сьогодення. Манкуртами, позбавленими історичної пам'яті, легше маніпулювати. Кардинальні рішення за них ухвалюватимуть інші, яких навчають в тих елітних університетах, де історико-економічні дисципліни викладаються. Більш того, є потужні історико-економічні наукові школи в США і у Франції, авторитетні вчені в цій галузі (М. Блауг, У. Баумоль).

Якщо ми хочемо готувати фахівців, здатних гідно відповідати на виклики XXI століття, їх необхідно озброїти всім комплексом знань, які виробило людство у цій сфері, що неможливо без історико-теоретичного підходу.

Москаленко О.М. (д.е.н., проф.; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана) звернула увагу на такий тренд сучасної економічної теорії як плюралістична економіка.

На її думку, процес витіснення фундаментальних економічних дисциплін з бакалаврських і магістерських навчальних програм негативно впливає на якість підготовки студентів усіх економічних спеціальностей, формування їх компетентностей і результати навчання. Подібне ставлення вищої освіти до фундаментальної економічної підготовки студентів виливається у вузькість економічного мислення майбутніх економістів, фінансистів і менеджерів, нерозуміння ними сутності економічних явищ і феноменів, отже, і глибинних суперечностей сучасної економіки.

У глобальній економічній науці ставлення до економічної теорії є шанобливим. Її важливість для підготовки студентів перш за все визнають провідні міжнародні університети. До слова, Нобелівська премія з економіки – це премія за цикл теоретичних і економічних досліджень. А ми – Україна – ніколи не виростимо нобелівського лауреата з економіки при збереженні існуючих тенденцій у ставленні до економічної теорії.

Між тим західні університети продовжують задовольняти інтерес і запити студентів відносно очікуваних знань, навичок і світоглядної функції сучасної економічної теорії. Оскільки в економіці не існує єдиної правильної відповіді, відповідно актуалізується потреба вивчення економіки з плюралістичних позицій. Концепція переосмислення еко-

номіки і плюралістичної економічної освіти (**pluralist economics education**) стверджує, що студенти краще навчаються, коли їм надають спектр економічних ідей, а не лише домінуючу парадигму.

Отже, новим трендом і відповіддю на очікування студентів і аспірантів програм PhD від економічної науки в багатьох західних університетах стає **плюралістична економіка (Pluralist Economics)** як навчальна дисципліна, новітній науковий напрям і назва магістерських програм. Серед таких університетів: Anglia Ruskin University, University of Sussex, Greenwich University (Велика Британія), Erasmus University Rotterdam (Нідерланди), Universität Siegen (Німеччина). Об'єктивна потреба у такій назві теоретичної економічної дисципліни як **плюралістична економіка** полягає у необхідності переосмислення економіки та принципів її викладання в університетах.

Плюралістична економіка виникає як реакція на потребу міждисциплінарності та трансдисциплінарності економічної науки в поясненні і розумінні економічних процесів у їх перетині з політико-економічними, соціально-політичними, гендерними, філософськими, ціннісними та етичними процесами. Цілі плюралістичної економіки – формувати поле і сприяти дискусіям про актуальні завдання та проблеми, що стоять перед економічними дисциплінами через міждисциплінарний підхід.

Економічний плюралізм означає, що множинність теоретичних і методологічних точок зору вважаються самоцінними і просто є найкращим способом досягнення прогресу в розумінні світу. Наприклад, курс "Економіка з плюралістичної точки зору" ("*Economics from a pluralist perspective*" (Coursera)), що пропонується Erasmus University Rotterdam, передбачає критичне вивчення чотирьох основних теорій – це соціальна економіка, інституційна економіка, посткейнсіанська економіка і неокласична економіка для випадку ідеально функціонуючих ринків.

Отже, сучасному студенту в інноваційному університеті, на думку прихильників плюралістичної економічної освіти, з якою погоджуємось, "необхідно вивчати різні типи економічних суджень і розвивати в собі критичне мислення і здатність розуміти, який підхід буде найбільш виваженим у певних економічних обставинах, у світлі певних моральних цінностей і політичних цілей".

Носова О.В. (д.е.н., професор; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) розглядає шляхи вдосконалення вищої освіти у контексті глибоких змін у змісті професійної діяльності.

Удосконалення вищої освіти передбачає підвищення якості підготовки кадрів вищої кваліфікації, підготовку конкурентоспроможних фахівців, оптимізацію управління навчальним процесом і розширення обсягу наданих освітніх послуг іноземним абітурієнтам.

До основних проблем вищої освіти в Україні належать такі:

- відсутність концепції стратегічного розвитку освіти на довгострокову перспективу;
- невідповідність кваліфікаційних вимог по ряду спеціальностей міжнародним стандартам;
- невідповідність рівня підготовки і кваліфікаційного складу працівників;

існування системної, вертикально організованої корупції в системі вищої освіти, включаючи функціонування різноманітних форм і схем збагачення при підготовці іноземних студентів.

Реформування системи вищої освіти включає забезпечення сучасної якості освіти на основі підтримки його фундаментальності та відповідності актуальним, перспективним потребам особистості, суспільства і держави.

Для вирішення зазначених проблем необхідно розробити і прийняти концепцію стратегічного розвитку освіти на довгострокову перспективу, що обґрунтовує формування стійких взаємозв'язків між науковим і освітнім середовищем, вивчення та врахування всієї сукупності факторів, що впливають на результати процесу навчання і управління ними. Вивчення закономірностей, визначення поставлених цілей і завдань, внутрішніх і зовнішніх чинників стане фундаментом інтеграції освіти і науки, переходу на якісно новий рівень розвитку освіти.

З метою побудови дієвої системи контролю якості вищої освіти необхідно визначити конкретні цілі освіти з кожної спеціальності, узгодити кваліфікаційні вимоги з компетентностями.

Забезпечити обґрунтований розрахунок вартості освітніх послуг залежно від різних ступенів і спеціальностей з урахуванням показників оцінки якості надання освітніх послуг для запобігання зловживань чиновниками у сфері освіти своїми владними повноваженнями при незаконному нав'язуванні "обов'язкових" платних послуг споживачам освітніх послуг.

На основі використання досвіду провідних західних країн, які вкладають значні суми в розвиток нових технологій і інновацій в освіту, необхідно збільшити частку державних витрат на освіту, включаючи витрати на НДДКР, використання новітніх технологій, поліпшення матеріально-технічної бази для забезпечення навчального процесу, доукомплектування бібліотек науковою й періодичною літературою тощо.

Розробити і прийняти нові стандарти навчальних дисциплін бакалаврського та магістерського циклів, включаючи цикл економічних дисциплін, посилити дослідницьку компоненту навчальних програм, запровадити систему оцінювання навчальних досягнень, підвищення якості освітніх послуг при оцінці професійної діяльності викладачів.

Пилипенко Ю.І. (д.е.н., проф.; Національний технічний університет "Дніпровська політехніка") оцінив проблему розвитку фундаментальної економічної освіти в контексті суперечливих процесів ускладнення та спрощення сучасних соціально-економічних структур. Еволюція об'єктивних потреб глобалізованого суспільства вимагає сьогодні від усіх суб'єктів господарської практики України розуміння сутності та суперечливих форм прояву новітніх соціально-економічних тенденцій розвитку національної та світової економіки, а також детермінує необхідність формування критичної маси людей, здатних втілювати на практиці свої навички для вирішення поточних та перспективних проблем розвитку на інноваційних принципах. Безумовно, подібні реалії різко підвищують цінність фундаментальної економічної науки, здатної надати ці необхідні знання та вміння застосовувати інструментарій економічного аналізу в повсякденній діяльності, спроможної вплинути на світогляд найбільш активної частини суспільства задля кращого розуміння ними особливостей сучасного світу та більш ефективного реагування на ті виклики, які він продукує.

Зрозуміло, що це вимагає і принципово нової ролі вищих навчальних закладів України в процесі надання своїм студентам цих необхідних вмінь та навичок. На жаль, практика останніх десятиліть свідчить про відверте ігнорування об'єктивних вимог сучасної економіки, яка постійно змінюється та трансформується, в освітніх програмах підготовки бакалаврів освітнього вітчизняного простору. І особливо критично це проявляється при підготовці інженерно-технічних спеціальностей.

Очевидно, що ті поверхові знання з економіки, які пропонуються учням середніх шкіл, зовсім не спрямовані на формування такого спеціаліста-інженера в тій чи іншій галузі, який би відповідав вимогам сучасної економіки, яка дедалі більше стає глобальною. Як свідчить світова та європейська освітня практика, в процесі фахової підготовки інженерно-технічних кадрів набуття майбутнім інженером знань щодо ринкового використання результатів його діяльності займає одне з провідних місць у системі його освіти. Тому упродовж навчання спеціаліст інженерно-технічного напрямку засвоює практичні дисципліни економічного та управлінського циклу, набуває необхідних навичок щодо специфіки функціонування фірми в умовах мінливого ринкового середовища. Безумовно, такий досвід необхідно використати і в Україні.

Водночас програма економічної підготовки інженерно-технічних кадрів не повинна бути "шаблонною", обмежуватися тільки традиційними теоретичними економічними курсами. Зважаючи на вимоги сучасної світової економіки, майбутнім інженерам сьогодні необхідні насамперед знання практичного характеру, орієнтовані на можливість реалізації в ринкових умовах креативного та інноваційного потенціалу людського капіталу. Тому дисципліни економічного та управлінського спрямування повинні бути максимально інформатизовані та комп'ютеризовані, насичені розумінням психологічних та соціологічних особливостей економічної діяльності, та загалом сприяти формуванню здібностей інженерів для ринкового впровадження нових техніко-технологічних знань.

Набуті в школі економічні знання є також явно недостатніми і для тих вчорашніх школярів, які обирають для своєї подальшої освіти економічні спеціальності. Майбутньому економісту необхідна більш фундаментальна підготовка, яка б забезпечувала можливість вести наукові дослідження, прогнозувати соціально-економічні процеси на різних рівнях, приймати ефективні управлінські рішення тощо. Як і у випадку з освітньою практикою підготовки інженерно-технічних кадрів, найчастіше освітньо-професійні програми навчання студентів економічних спеціальностей в Україні реалізації цих завдань зовсім не сприяють.

Тютюннікова С.В. (д.е.н., проф.; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) оцінює витрати пошуку нового формату економічної освіти в умовах фундаментальних зрушень у науці і практиці.

Освіта в Україні, як і у світі загалом, знаходиться в стані пошуку свого нового формату. Не завжди цей пошук супроводжується новими якісними надбаннями, іноді в процесі реформування освіти ми втрачаємо щось дуже цінне. На нашу думку, до таких упущень можна віднести викладання у вищих навчальних закладах України економічної теорії – фундаментальної бази будь-якої економічної освіти, методологічної основи раціонального мислення і поведінки суб'єктів ринкового середовища. Відсутність рефлексії до здійснюваних перетворень веде до зниження якості освіти, його фрагментації.

Ще зовсім недавно економічна теорія в українських вузах, як і у світі загалом, вважалася авторитетною дисципліною і була включена в число обов'язкових, фундаментальних дисциплін. Сьогодні картина змінилася - економічна теорія віднесена до групи поведінкових наук, а її викладання різко скоротилося в годинному еквіваленті і масштабах (наприклад, для студентів, які здобувають технічну освіту, економічна теорія перестала бути обов'язковою дисципліною), в окремих випадках її взагалі прибрати з навчального процесу. Логічно поставити запитання: в чому причина таких різких змін і чи підуть вони на користь студентам?

Багато авторів вважають, що сьогодні економічна теорія перебуває в кризі і, отже, логічно її не вивчати. З цим можна погодитися лише частково. Кризові моменти, яких зазнає наука – не руйнівний потенціал, а пошуковий, що стимулює її до розвитку, методологічного оновлення. І це є додатковим аргументом її вивчення. Студенти разом з викладачем занурюються в інтелектуальну лабораторію пошуку нового знання, яка пояснює складні, суперечливі, динамічні процеси, що відбуваються. Саме таким шляхом можна і потрібно посилити практичну складову і знизити дистанцію між освітою реальністю.

Основні причини витіснення економічної теорії з навчального процесу у вищих навчальних закладах України криються, на нашу думку, в такому: по-перше, йде об'єктивний процес, який спостерігається у вищих навчальних закладах практично всіх країн – витіснення класичних теоретичних курсів практико-орієнтованими. Слід враховувати, що в цій тенденції криються як позитивні, так і негативні моменти. Жодна практико-орієнтована економічна дисципліна не дає цілісної картини економічного універсуму, сутнісних знань про цілісну ринкову систему і тенденції її розвитку, тоді як потреба в них колосально зростає в умовах наростаючих викликів. Такі завдання під силу тільки фундаментальній теоретичній науці. По-друге, поряд з об'єктивними причинами мінімізації економічної теорії в навчальному процесі існує і суб'єктивна причина – неадекватна адаптація вищих навчальних закладів до самостійного формування набору програмних дисциплін. Незважаючи на те, що сьогодні відпрацьовуються і впроваджуються обов'язкові освітні стандарти і компетентнісний підхід, ще не прийшло усвідомлення того, що без системного і глибокого вивчення економічної теорії не можна сформулювати ціннісно-раціональне мислення, компетентнісний потенціал сучасної освіченої людини.

Слід звернути увагу також на факт припинення підготовки "чистих" фахівців з економічної теорії. Викладання цієї складної дисципліни, що розвивається, вимагає особливої підготовки, відповідної сукупності компетентностей і педагогічної майстерності. Це все у свій час відточувалося на спеціальних відділеннях провідних університетів країни. Свого часу ця практика себе виправдала. Її необхідно відроджувати на новому більш високому рівні, посилюючи практичну спрямованість економічного знання.

Олег Яременко, д-р екон. наук, проф.